

Olsztyn na Warmii

Było, minęło, jest...
w malarstwie Melanii Oledzkiej

C Z Ę Ś Ć D R U G A

Na Warmii

Było, minęło, jest...
w malarstwie Melanii Olędzkiej

Wstęp historyczny
Jerzy Sikorski

Olsztyn 2017

Przedwiośnie. Droga Deresze – Giławy

Warmia i Mazury to niezwykła kraina obdarowana przez naturę nie tylko pięknym krajobrazem, ale historią tworzoną przez mieszkańców. Historia regionalna splata się tu bowiem z dziejami Polski, Niemiec, Litwy i Rosji, a także państw skandynawskich. Warmia i Mazury to kraina wielu wojen, dramatów ludzkich, ale też osiągnięć kulturalnych i oświatowych. Sławi ją geniusz Mikołaja Kopernika, Immanuela Kanta, Johanna Gottfrieda Herdera, Stanisława Hozjusza, Ignacego Krasickiego, Gustwa Gizewiusza, Wojciecha Kętrzyńskiego... Podziwiamy średnio-wieczne kościoły, zamki, urok barokowych świątyń, dzieła artystów, rzemieślników i ludzi nauki oraz literatury. Czerpiemy wiedzę o początkach dziejów miast, miasteczek i wsi dzięki ich zachowanym do dziś średniowiecznym układom zabudowy. Umysły młodych ludzi przez wieki kształtowały dwie uczelnie – Uniwersytet w Królewcu i gimnazjum w Braniewie, a dziś czyni to Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Historia tych pierwszych jest zamknięta, ta ostatnia dopiero zapisuje się na kartach dziejów regionu.

Warmia i Mazury są częścią obszaru dawnych ziem pruskich, które obejmowały południowe pobrzeża Bałtyku między dolną Wisłą a dolnym Niemnem. Początek ich dziejów sięga czasów, gdy zamieszkiwały tu plemiona pruskie. Próby chrystianizacji i kolonizacji tych ziem, a wreszcie ich podbój przez zakon krzyżacki stanowią czytelny początek historycznych losów tych ziem. Wpływy Korony Polskiej, Prus Królewskich i Warmii z jednej strony, a z drugiej zakonu krzyżackiego i jego kolejnych transformacji od Prus Książęcych, aż po czasy Prus Wschodnich połowy XX wieku – to tygiel wydarzeń, wojen i przekształceń społecznych, a także przemian gospodarczych i kulturowych, których ciągłość została przerwana w wyniku decyzji podjętych po zakończeniu II wojny światowej. Konferencja poczdamska w 1945 roku zadecydowała bowiem o ostatecznym podziale Prus Wschodnich między ówczesny Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich i Polskę (obecnie, po zmianach ustrojowych lat 90. XX wieku obszar ten przynależy do Polski, Litwy oraz obwodu kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej). Nazwa Prusy przeszła wówczas do historii.

Część dawnych Prus Wschodnich, która znalazła się w powojennych granicach Polski przyjęła nazwę Warmia i Mazury. Dawnych mieszkańców zastąpili osadnicy z Kresów Wschodnich, Mazowsza, Kurpiwoszczyzny i ukraińscy przesiedleńcy z Bieszczad, ale w krajobrazie tych ziem po dziś dzień widoczne są ślady dawnej przeszłości. O obecności pogańskich Prusów świadczą odkryte grodziska, narzędzia, sprzęty; o zakonie krzyżackim – gotyckie zamki; o Polakach i polskiej tożsamości narodowej – kościoły, zamki biskupie i kapitulne oraz nazwy miejscowości; o świetności żyjących tu rodów – ruiny pałaców junkrów pruskich, dwory i miejskie kamienice; o dawnych podziałach administracyjnych – zapomniane słupy graniczne; o poziomie gospodarki – kanały, mosty, drogi, budynki przemysłowe, koszary, zabudowa gospodarstw wiejskich; o samych mieszkańcach – cmentarze, dokumenty i fotografie; zaś o działalności wybitnych postaci – ich osiągnięcia artystyczne, literackie i naukowe.

Zabudowa nad rzeką Giławaw Gietrzwałdzie

Nazwa „Warmia” pochodząca od staropruskiego słowa „Wurmen” bądź „Wormyan”, to kraj rządony przez biskupów katolickich. Przywiązanie do katolickiego wyznania polscy i niemieccy mieszkańcy Warmii uwidocznili w krajobrazie historycznym. Znakiem ich wiary są gotyckie i barokowe świątynie, a także przydrożne kapliczki i krzyże. Nazwa „Warmia” trwa nieprzerwanie od 1250 roku – dominium warmińskie, diecezja warmińska, dziś archidiecezja warmińska. Natomiast nazwę „Mazury” wprowadziły w użycie władze pruskie, niemiecka nauka i publicystyka w pierwszej połowie XIX wieku w celu określenia terytorium zamieszkałego przez ludność polskojęzyczną wyznania ewangelickiego.

Warmia i Mazury to pełne uroku i osobliwości krainy przyrodnicze, które dla przybysza z innych stron nie różnią się na pierwszy rzut oka. Ukształtowane przez lodowiec równiny, wysokie wzniesienia, wąwozy, pola usiane setkami głazów oraz srebrzyste jeziora, liczne rzeki, strumienie i kanały, które łącząc się tworzą gigantyczną sieć wodną. To tereny, gdzie królują polodowcowe pagórki, mroczne zagajniki i ogromne kompleksy leśne, w których wsie i osady są niekiedy oddalone od siebie o wiele kilometrów. Nie rzeźba terenu różnicuje więc oblicze i swoistość tych obszarów, ale piętno kulturowe, jakie nadał im człowiek.

W pejzażu po dziś dzień zauważyć można akcenty świadczące o dawnych podziałach kulturowo-religijnych. Warmia to kościoły, przydrożne kapliczki i krzyże, które przez wieki odróżniały tę krainę od ewangelickich Mazur. Kościoły Warmii zachwycają rozmachem rozwiązań architektonicznych, jak choćby katedra we Fromborku, czy kolegiata w Dobrym Mieście. Mazury kojarzą się z nielicznymi pozostałymi zamkami krzyżackimi, ale przede wszystkim z bogactwem przyrodniczym jezior i lasów. Warmia pod względem krajobrazowym składa się z dwóch zróżnicowanych części. Na północy, od Zalewu Wiślanego do Lidzbarka jest bezleśna i praktycznie pozbawiona jezior. Południowa jej część w rejonie Olsztyna, Biskupca i Jezioran posiada duże obszary leśne (Lasy Napiwodzko-Ramuckie) i jeziora, z których do największych należą: Łańskie, Pluszne, Dadaj, Wulpińskie, Luterskie, Ukiel, Blanki. Występują tu też liczne wzgórza morenowe.

Warmia w przeciwieństwie do Mazur, gdzie dominują duże kompleksy leśne z licznymi jeziorami, jest przede wszystkim krainą rolniczą o względnie żyznych glebach. W jej krajobrazie widoczne są liczne stare wsie i osady z kościołami sięgającymi czasów średniowiecza oraz pałacami dawnych ziemian. Nie ma tego na Mazurach, gdzie osadnictwo jest znacznie młodsze. Miasta warmińskie też różnią się od mazurskich, są przede wszystkim starsze, co poznać można po średniowiecznych układach urbanistycznych, często z zachowanymi kamienicami, ratuszami i pozostałościami dawnych murów miejskich, co widoczne jest jeszcze w Reszlu, Lidzbarku Warmińskim czy Orniecie. Ogólnie rzecz biorąc budownictwo na Warmii nie różniło się zasadniczo od mazurskiego. Na wsiach dominowały budynki z czerwonej cegły, nierzadko z kamienną podmurówką i łączeniami drewnianych belek oraz

Droga do Praslit

dachami krytymi czerwoną dachówką typu holenderskiego. Po zielonych lub niebieskich okiennicach można było poznać, czy jest się na Warmii, czy na Mazurach. Aleje przydrożne są wspólną cechą Warmii i Mazur, ale tylko przy drogach warmińskich, ze względu na katolicki rodowód Warmii, podziwiać możemy wiekowe kapliczki i krzyże. Stanowią one niejako znak rozpoznawczy, że jesteśmy już na Warmii, a nie na dawniej ewangelickich Mazurach.

Dzisiaj na spuściznę poprzednich stuleci spogląda się inaczej. Relikty minionych wieków wrosły w nową rzeczywistość i stały się jej nieodłącznym elementem. I chociaż przetrwały do naszych czasów w różnym stanie zachowania, każda z tych form przedstawia istotną wartość historyczną, a co najważniejsze wszystkie stanowią część europejskiego dziedzictwa kulturowego południowej części obszaru Morza Bałtyckiego. Te, które mimo zniszczeń i dewastacji przetrwały, w większości odrestaurowano. Zamkom i pałacom nadano nowe funkcje. Mieszczą się w nich muzea, biblioteki, archiwa i domy kultury, a nawet hotele i restauracje. Dzięki temu obiekty te można podziwiać nie tylko jako architektoniczne zabytki, ale także korzystać z ich nowych funkcji i uczestniczyć w atrakcyjnych programach oferowanych wszystkim zainteresowanym. Pokazy walk, inscenizacje historyczne, ścieżki edukacyjne, koncerty, wystawy muzealne, galerie, a także baza hotelowo-gastronomiczna zaspokajają różny poziom wymagań. To zarazem miejsca gościnne dla różnych zdarzeń artystycznych, które w przestrzeni danego miejsca i architektury nabierają dodatkowej wartości swego oddziaływania.

Dawno już zniknęły z pejzażu obu krain młyny wodne i wiatraki – zarówno drewniane koźlaki, jak i te murowane, a po licznych niegdyś cegielniach pozostały jedynie kominy. Zachowały się za to solidnie budowane wieże ciśnień obecne niegdyś we wszystkich miasteczkach mazurskich, dziś mające charakter zabytków. Na Warmii przetrwały w dobrym stanie ceglane gotyckie zamki obronne w Olsztynie, Lidzbarku i Reszlu, a na Mazurach w Nidzicy, Rynie i Kętrzynie. Przetrwały też wspaniałe zabytki architektury sakralnej wśród których wymienić należy gotyckie kościoły św. Jakuba Starszego w Olsztynie, św. św. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty w Orniecie, kolegiatę Chrystusa Zbawiciela w Dobrym Mieście, katedrę fromborską, a także sanktuaria Maryjne w Gietrzwałdzie, Krośnie i Chwałcinie koło Ornety, Stoczku Klasztornym oraz w Świętej Lipce leżącej już po mazurskiej stronie. Spośród licznych niegdyś i okazałych pałaców Warmii i Mazur niewiele pozostało w dobrym stanie do dzisiejszego dnia. Te, które oszczędziła wojna zrujnowane zostały przez przypisanych im użytkowników w okresie PRL. Część z nich udało się uratować (zespoły pałacowo-parkowe w Smolajnach, Karnitach, Galinach, Łężanach, Sorkwicach i Drogoszach) – dziś są świadectwem świetności dawnej Warmii i całych Prus Wschodnich.

Droga do Brzeźna

Wszystkie zachowane obiekty służą współczesnym zgodnie ze swym pierwotnym przeznaczeniem lub przypisaną im nową rolą jednostek kultury, nauki, czy usług turystycznych. Są więc miejscami kultu religijnego, działań muzealnych, badawczych, edukacyjnych i artystycznych.

Warmia i Mazury niczym magnes przyciągają artystów. Historyczne dziedzictwo ścierających się przez wieki polskich i niemieckich żywiołów, splatające się z siłą niepowtarzalnego piękna przyrody tworzy dziejowy bagaż sprzyjający wolności artystycznych poszukiwań. Nic więc dziwnego, że pejzaż i jego historyczne podłoże stały się inspiracją w artystycznych poszukiwaniach Melanii Olejkiej.

Most na Łynie

Nad jeziorem

Kapliczka w Purdzie

Kapliczka w Worytach

Kapliczka w Gronitach

Kapliczka w Nowej Kaletce

Kapliczka w Gietrzwałdzie

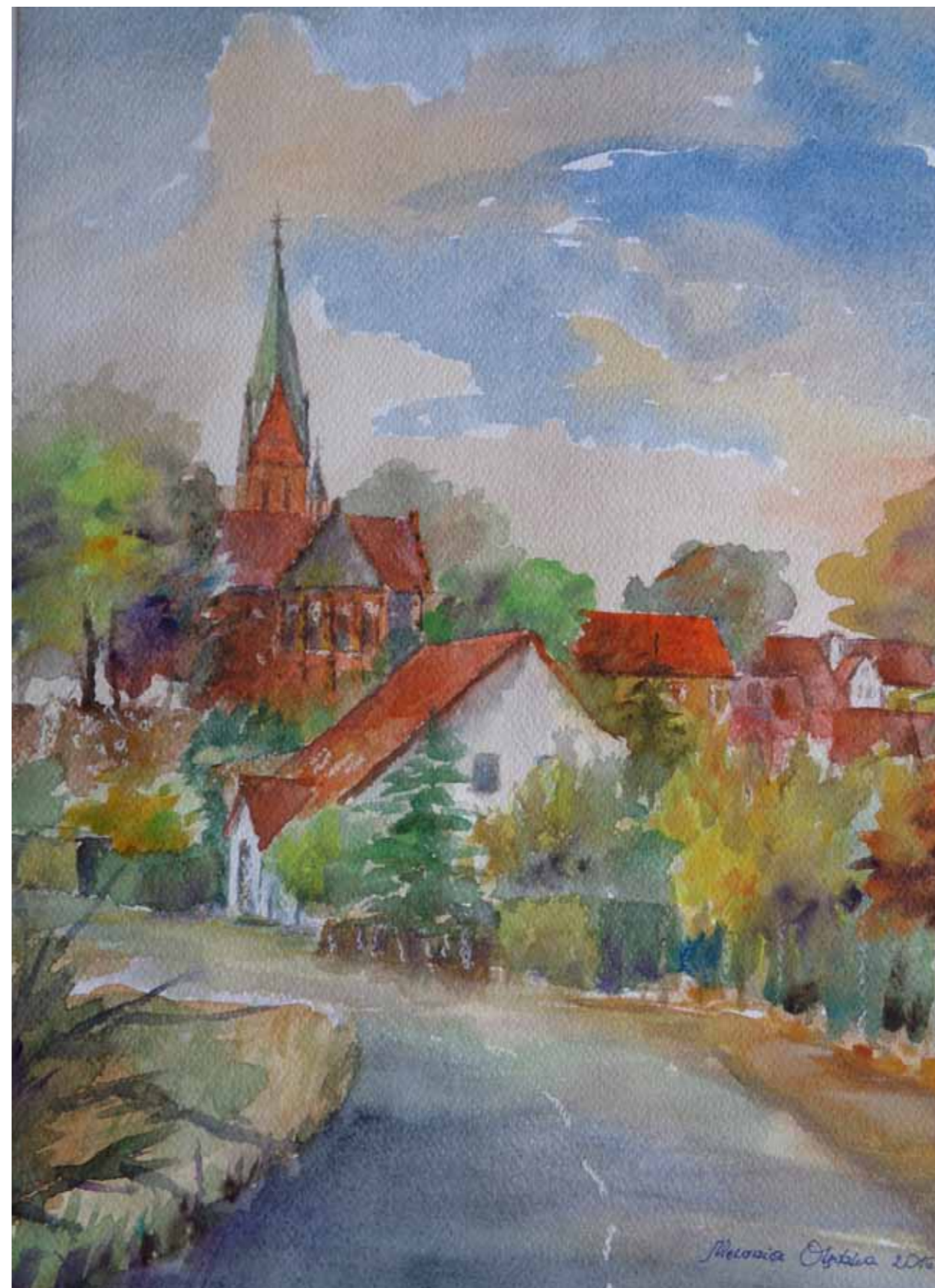
Kapliczka w Gietrzwałdzie

Kapliczka w Gietrzwałdzie

Panorama wsi Gietrzwałd

Sanktuarium Maryjne w Gietrzwałdzie

Frombork. Widok od strony Zalewu Wiślanego na Bazylikę Archikatedralną Wniebowzięcia NMP i św. Andrzeja

Lidzbark Warmiński. Widok na Łynę i kościół pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła

Widok na zamek - historyczną rezydencję biskupów warmińskich w Lidzbarku Warmińskim. Zamek lidzbarski zbudowano w latach 1350-1401 na miejscu niewielkiego grodu pruskiego o nazwie Lecbarg, położonego w ramionach rzek Łyny i Symsarny. W jego murach gościli i rezydowali wybitni Polacy, znakomici przedstawiciele kultury polskiej: Łukasz Watzenrode, Mikołaj Kopernik, Jan Dantyszek, Stanisław Hozjusz, Marcin Kromer, Jan Stefan Wydźga, Andrzej Chryzostom Załuski, Adam Stanisław Grabowski, Ignacy Krasicki. Na zamku mieści się powołane w roku 1961 Muzeum Warmińskie, które od 1 stycznia 1963 roku jest oddziałem Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Przedzamcze i jego zabudowania zostały adoptowane i obecnie mieści się tam nowoczesny Hotel Krasicki.

Zamek w Reszlu. Zamek należał, podobnie jak w Ornecie, Lidzbarku Warmińskim, Jezioranach i Braniewie, do tzw. zamków biskupich. Często przybywali tu kolejni biskupi warmińscy. Obecnie na zamku mieści się m.in. oddział Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, hotel i restauracja.

Orneta, ratusz i rynek

Pięszno - odnowiony ratusz

Dobre Miasto, ikona miasta Bociania Baszta

Dobre Miasto, kolegiata

Dobre Miasto, nieistniejący już ratusz

Dobre Miasto, most z kaliczką św. Nepomucena

Dobre Miasto, pozostałości murów miejskich

Dobre Miasto, Bociania Baszta od strony Łyny

Dobre Miasto, uliczki

Dobre Miasto, kamieniczki budowane na dawnych murach miejskich

Głotowo

Głotowo

Chwałęcín - sanktuarium

Barzewko

Barczewo

Sząbruk

Ełdyty Wielkie

Lubomino - kościół pw. sw. Katarzyny Przemienienia Pańskiego

Baraniewo, 1945

Baraniewo, kościół podniesiony z ruin

Guzowy Młyn

Dwór w Łajsach koło Gietrzwałdu

Pajtuński Młyn

Dom warmiński w Tomaszowie

Unieszewo - dworzec

Cerkiewnik

Dom warmiński w Gietrzwałdzie

Wiosna nad Gilwą

Lato. Droga w Brąswaldzie

Jesień nad Łyną

Głwa w okowach zimy

Zima w Bartązku

Opracowanie albumu w wersji elektronicznej
„Olsztyn na Warmii. Było, minęło, jest... w malarstwie Melanii Ołędzkiej”
stworzono w ramach projektu realizowanego przez Fundację Inicjatyw Społecznych ALNA

Zadanie publiczne sfinansowane ze środków otrzymanych od Samorządu Olsztyna

Opracowanie wydawnicze publikacji
„Olsztyn na Warmii. Było minęło, jest... w malarstwie Melanii Ołędzkiej”
Pracownia Wydawnicza ElSet, Olsztyn 2017

ISBN 978-83-64736-84-1